

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranee
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 35, 2025, 3

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 35, 2025, 3

ISSN 1408-5348
e-ISSN 2591-1775

UDK 009

Letnik 35, leto 2025, številka 3

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Gorazd Bajc, Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Aleksandr Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Urška Lampe, Avgust Lešnik, John Jeffries Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Andrej Rahten, Žiga Oman, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjevič, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Boštjan Udovič, Žiga Oman, Veronika Kos

Prevajalka/Traduttrice/Translator:

Cecilia Furioso Cenci (it.)

Oblikovalec/Progetto grafico/

Graphic design:

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*®

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** https://zdjp.si

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 09. 2025.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS)

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base* / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / *Quest'opera è distribuita con Licenza* / *This work is licensed under a* Creative Commons BY 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: https://zdjp.si/it/.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website https://zdjp.si/en/.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Mojca Puncer, Vesna Žegarac Leskovar & Peter Šenk: Preserving the Past for the Future: Architecture with the Legacy of Care and Aesthetics 237
Preservare il passato per il futuro: architettura con l'eredità della cura e dell'estetica
Ohranjanje preteklosti za prihodnost: arhitektura z zapuščino skrbi in estetike

Igor Sapač & Polona Vidmar:
 The Importance of Interdisciplinary Scientific Research for the Contemporary Interpretation and Revitalization of Neglected Architectural Heritage: The Case of Novo Celje Manor near Žalec (Slovenia) 251
L'importanza della ricerca scientifica interdisciplinare per l'interpretazione contemporanea e la rivitalizzazione del patrimonio architettonico trascurato: il caso del maniero di Novo Celje vicino a Žalec (Slovenia)
Pomen interdisciplinarnega znanstvenega raziskovanja za sodobno interpretacijo in revitalizacijo zapostavljene stavbne dediščine: primer dvorca Novo Celje pri Žalcu (Slovenija)

Nataša Smolič:
 Nastavki umetne inteligence v likovnosti in etika njihove uporabe 273
Applicazioni dell'intelligenza artificiale nelle arti visive e l'etica del loro utilizzo
Applications of Artificial Intelligence in Visual Arts and the Ethics of Their Use

Katarina Oštrbenk, Tjaša Alegro, Alenka Černelič Krošelj & Maja Turnšek: Virtualni 360° ogledi kot orodje promocije kulturne dediščine: rezultati eksperimenta promocije Posavskega muzeja Brežice 289
Tour virtuali a 360° come strumento di promozione del patrimonio culturale: risultati di un esperimento di promozione del Museo Posavje di Brežice
Virtual 360° Tours as a Tool for Promoting Cultural Heritage: Results from an Experiment at the Posavje Museum Brežice

Danijel Germek:
 Razbitina nemške desantno transportne ladje (MFP) F 956 pri Piranu 305
Il relitto della motozattera tedesca (MFP) F 956 presso Pirano
The Wreck of the German Lighter (MFP) F 956 near Piran

Melita Lemut Bajec, Judita Giparaitė & Helena Bažec: Proverbs with the Word »Bee« in English, Italian, Lithuanian and Slovenian 329
Proverbi contenenti la parola "ape" in inglese, italiano, lituano e sloveno
Pregovori z besedo »čebela« v angleščini, italijanščini, litovščini in slovenščini

Marjan Horvat: Kultura, dediščina in trajnostni razvoj: deliberacija kot spodbujevalec družbene preobrazbe 343
Cultura, patrimonio e sviluppo sostenibile: la deliberazione come motore di trasformazione sociale
Culture, Heritage and Sustainable Development: Deliberation as a Driver of Social Transformation

Petra Weingerl: Načelo lojalnega sodelovanja v Evropski uniji na področju državljanstva 361
Il principio di leale cooperazione nell'Unione Europea nel campo della cittadinanza
The Principle of Sincere Cooperation in the European Union in Nationality Matters

Almedina Lozić:
 Operation of Power Through Gratefulness/Gratitude: Experiences of Syrian Refugees and Asylum Seekers in the United Kingdom 375
Funzionamento del potere attraverso la gratitudine: esperienze di rifugiati e richiedenti asilo siriani nel Regno Unito
Delovanje moči v hvaležnosti: izkušnje sirskih beguncev in prosilcev za azil v Veliki Britaniji

Kazalo k slikam na ovitku 391
 Indice delle foto di copertina 391
 Index to images on the cover 391

received: 2024-07-30

DOI 10.19233/ASHS.2025.24

NAČELO LOJALNEGA SODELOVANJA V EVROPSKI UNIJI NA PODROČJU DRŽAVLJANSTVA

Petra WEINGERL

Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Mladinska ulica 9, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: petra.weingerl@um.si

IZVLEČEK

Prispevek preučuje načelo lojalnega sodelovanja v Evropski uniji, zlasti na področju državljanstva. Najprej predstavi razvoj, pravno naravo in pomen načela lojalnega sodelovanja v EU. Temu sledi obravnavanje vprašanja, kakšna je vloga tega načela na področjih, ki so v izključni pristojnosti držav članic, s poudarkom na področju državljanstva. Izvedena analiza kaže, da je glede na posledice, ki jih ima podelitev državljanstva določene države članice za druge države članice, »vdor« prava Evropske unije na to področje skozi načelo lojalnega sodelovanja pravno utemeljeno zgolj, če se s tem zasleduje enega od ciljev Unije.

Ključne besede: načelo lojalnega sodelovanja, državljanstvo, državljanstvo Evropske unije, pristna povezava, načelo prenosa pristojnosti

IL PRINCIPIO DI LEALE COOPERAZIONE NELL'UNIONE EUROPEA NEL CAMPO DELLA CITTADINANZA

SINTESI

Il documento esamina il principio di leale cooperazione nell'Unione Europea, in particolare nel campo della cittadinanza. In primo luogo, presenta lo sviluppo, la natura giuridica e il significato del principio di leale cooperazione nell'UE. Segue una discussione sul ruolo di questo principio nei settori di competenza esclusiva degli Stati membri, con particolare attenzione al campo della cittadinanza. L'analisi condotta mostra che, date le conseguenze che la concessione della cittadinanza da parte di un determinato Stato membro ha per gli altri Stati membri, l'«intrusione» del diritto dell'UE in questo settore attraverso il principio di leale cooperazione è giuridicamente giustificata solo se persegue uno degli obiettivi dell'Unione.

Parole chiave: principio di leale cooperazione, cittadinanza, cittadinanza dell'Unione Europea, legame autentico, principio di attribuzione

UVOD IN OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA VPRAŠANJA

Evropska unija (EU) je mednarodna organizacija, ustanovljena po pravilih mednarodnega prava. Kot je že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja poudarilo Sodišče EU, ne gre za klasično mednarodno organizacijo, temveč za organizacijo, ki predstavlja »nov pravni red mednarodnega prava« (t.i. *sui generis* pravni red), na katerega so države članice prenesle del svoje suverenosti (26/62, *Van Gend en Loos*). Pri njenem delovanju se prepletajo tako nadnacionalni kot tudi medvladni elementi. Ker gre za tako kompleksno organizacijo, je pomembno, da so tudi pravila igre jasno določena. Med ta pravila spadajo tudi pravila o pristojnostih. Kaj je v pristojnosti EU, kaj ostaja v pristojnosti držav članic, na kak način se izvajajo pristojnosti, na kak način lahko države članice delujejo na področjih, glede katerih pristojnost ni prenesena na EU... To je le nekaj aktualnih vprašanj s tega področja.

Lizbonska pogodba iz leta 2007, ki predstavlja zadnjo v nizu sprememb prvotne Rimske pogodbe iz leta 1957, je ta vprašanja podrobneje uredila. Pri tem je ključno načelo prenosa pristojnosti, ki ga danes najdemo v členu 5 Pogodbe o EU (PEU). Skladno s tem načelom lahko EU deluje le v mejah pristojnosti, ki so ji jih dodelile države članice EU v Pogodbah. Te pristojnosti so opredeljene v členih 2 do 6 Pogodbe o delovanju EU (PDEU). EU ima lahko izključne, deljene (z državami članicami) in podporne pristojnosti. Države članice pa ohranijo vse pristojnosti, ki niso s Pogodbama izrecno dodeljene EU (člen 4(1) PEU). Pri izvajanju pristojnosti, tako s strani EU kot držav članic, pa je pomembno načelo lojalnega sodelovanja (člen 4(3) PEU), ki ga obravnava ta prispevek.

Prispevek se bo osredotočil na področje državljanstva, ki predstavlja zanimiv preplet nacionalnega in »evropskega«, hkrati pa je to področje zanimivo zaradi tožbe Komisije proti Malti pred Sodiščem EU, ki jo je vložila v letu 2023, Sodišče EU pa je v zadevi razsodilo v letu 2025 (C-181/23, *Komisija proti Malti*; v nadaljevanju *Komisija proti Malti*). Gre za odmevno zadevo glede podeljevanj državljanstev v zameno za naložbe (t.i. programi CBI – *citizenship by investment*), v kateri se je Komisija odločila, da »drezne« na področje državljanstva, ki je načeloma v izključni pristojnosti držav članic (Komisija, 2019a, 1). Ker je Malta skozi program CBI podeljevala državljanstva brez zahteve po t.i. *pristni oziroma dejanski ali resnični povezavi* (angl. *genuine link*) naturalizirane osebe z Malto v zameno za vnaprej določena plačila ali naložbe (*Komisija proti Malti*), je Komisija trdila, da je Malta s tem kršila člen 20 PDEU (državljanstvo Unije) in člen 4(3) PEU (načelo lojalnega sodelovanja).

V svojem poročilu iz leta 2019 je Komisija pojasnila, da ima s »pristno povezavo« v mislih krvno oziroma družinsko povezavo ali dejansko predhodno prebivanje v državi: »‘Državlјanska vez’ tradicionalno temelji bodisi na pristni povezanosti ljudi določene države (po nasledstvu, poreklu ali poroki) ali na podlagi resnične povezave z državo, vzpostavljene bodisi z rojstvom v državi bodisi z dejanskim predhodnim bivanjem v državi v smiselnem obdobju« (Komisija, 2019a, 5).

Vprašanja pridobitve in izgube državljanstva držav članic so v izključni pristojnosti držav članic, ki same določajo, kdo in pod katerimi pogoji je njihov državlјan. Vendar pa nacionalno državlјanstvo ni nepomembno v luči EU, saj so vsi državlјani držav članic hkrati tudi državlјani EU. Državlјanstvo Unije avtomatično pridobi vsak državlјan katerekoli države članice (člena 9 PEU in 20 PDEU), s tem pa tudi pravice, ki jim jih daje pravo EU in jih morajo spoštovati druge države članice.

Koncept državlјanstva Unije poznamo od Maastrichtske pogodbe iz leta 1992 naprej. Ta se doda nacionalnemu državlјanstvu in ga ne nadomesti (člen 9 PEU). Posameznikom zagotavlja predvsem migracijske (pravica do prostega gibanja in prebivanja v drugih državah članicah) in določene politične pravice v drugih državah članicah (členi 20–25 PDEU). Kakor hitro oseba pridobi državlјanstvo določene države članice, hkrati postane državlјanka EU, njene pravice, ki izvirajo iz prava EU, pa morajo spoštovati vse druge države članice. Podelitev nacionalnega državlјanstva ima lahko torej pomembne posledice za druge države članice.

V okviru vprašanj, ki se tičejo državlјanstva, ter posledic za druge države članice, lahko ločimo dva scenarija. Prvi scenarij se nanaša na vprašanje *pridobitve in izgube državlјanstva*. EU tu nima nobene pristojnosti, vendar je zaradi obstoja državlјanstva Unije nacionalna ureditev lahko v konfliktu s pravom EU. Čeprav je vprašanje državlјanstva v nacionalni avtonomiji, morajo namreč države članice od zadeve *Micheletti* iz leta 1992 pri oblikovanju in izvajanju svojih zakonov o državlјanstvu »upoštevati tudi pravo EU« (C-369/90, *Micheletti in drugi*). Dve najpomembnejši načeli prava EU, ki ju je treba upoštevati v postopku pridobivanja ali izgube državlјanstva, sta načelo sorazmernosti (C-135/08, *Rottmann*; C-221/17, *Tjebbes*; C-689/21, *X v. Udlaendinge- og Integrationsministeriet*), ki je aktualno predvsem glede izgube državlјanstva, in načelo lojalnega sodelovanja (Weingerl & Tratnik, 2023, 172; Weis, 1979, 110; Sironi, 2013, 54).

Drug scenarij se nanaša na vprašanje *priznavanja državlјanstev v drugih državah članicah*. Ali lahko odsotnost pristne povezave povzroči zavrača-

nje takih naturalizacij na podlagi načela lojalnega sodelovanja s strani drugih držav članic? Skladno s sodno prakso Sodišča EU je odgovor nikalen. V zadevi *Micheletti* je Sodišče EU poudarilo, da imajo države članice dolžnost priznavati državljanstva, ki jih podelijo druge države članice, brez nalaganja dodatnih pogojev za namene takega priznavanja (C-369/90, *Micheletti in drugi*, tč. 10–12).¹ Gre za načelo vzajemnega priznavanja.

Glede na načelo lojalnega sodelovanja in sodno prakso Sodišča EU, ki zahteva, da države članice oblikujejo svoja pravila o državljanstvu na način, da se pri tem »upoštevata pravo EU«, se postavi vprašanje, v kolikšni meri lahko države še vedno prosto določijo razloge za pridobitev in izgubo državljanstva, brez da bi se v to »vtikovala« EU (Tratnik & Weingerl, 2025, 135).

Pravo EU je torej že »poseglo« na področje državljanstva, vendar do zadeve *Komisija proti Malti* zgolj na področju izgube državljanstva, s čimer se varuje predvsem državljanke Unije pred nesorazmernim ukrepom odvzema državljanstva, ki vodi tudi do izgube državljanstva Unije. V zadevi *Komisija proti Malti* pa je Sodišče EU prvič odločalo o tem v okviru pridobitve državljanstva.

Programi CBI se pogosto štejejo za problematične. Po definiciji so odprti le za premožne osebe, vključno s tistimi, ki so svoje bogastvo morda pridobili s kriminalnimi dejavnostmi (Weingerl & Tratnik, 2019, 96). Pogosto se omenjajo številna tveganja, ki jih prinašajo, na primer na področju varnosti, izogibanja plačevanju davkov, pranja denarja, korupcije ipd. (Komisija, 2019a, 1). Zato se je Komisija odločila, da s tožbo napade malteška pravila o naturalizaciji na podlagi neposrednih naložb oziroma vlaganja v nacionalno ekonomijo zaradi odstotnosti zahteve po pristni povezavi.

Gre za zanimiv maneuver Komisije, saj mednarodno pravo in pravo EU ne zahtevata od držav, da oblikujejo svoja pravila o državljanstvu tako, da bi morala pri tem upoštevati tudi pristno povezavo (Weingerl & Tratnik, 2023; Spiro, 2019; Sarmiento & Van Den Brink, 2023; Crawford, 2012, 510; Weingerl & Tratnik, 2019; Kochenov & Basheska, 2022). Komisija se je pri sklicevanju na pogoj pristne povezave opirala na odločbo Meddržavnega sodišča (v nadaljevanju MDS) v zadevi *Nottebohm* iz leta 1955 (*Nottebohm* (Liechtenstein proti Gvatemali) ICJ Rep. 1955, str. 4; cf. Weingerl &

Tratnik, 2023, 232–234). Široko sprejeto stališče v pravni teoriji je, da ta odločba ne vzpostavlja pogoja pristne povezave, v Pravilih Komisije za mednarodno pravo o diplomatski zaščiti iz leta 2006 pa je ta pogoj celo izrecno zavržen.² Kljub vsemu se pojavi vprašanje, ali se pristna povezava v EU lahko zahteva zaradi obstoja koncepta državljanstva Unije.

Ta razprava predstavlja teoretični okvir za glavno raziskovalno vprašanje, katerega cilj je raziskati, ali je glede na posledice, ki jih ima podelitev državljanstva določene države članice za druge države članice v EU, »pristna povezava« lahko zahtevana v EU v luči načela lojalnega sodelovanja, kljub temu, da je to področje sicer v nacionalni avtonomiji držav članic. Za odgovor na raziskovalno vprašanje bodo uporabljene klasične metode pravnih znanosti. Za predstavitev razvoja, pravne narave in pomena načela lojalnega sodelovanja v EU bo uporabljena metoda deskripcije. Pri predstavitvi pravne narave načela lojalnega sodelovanja bosta uporabljeni zgodovinskopravna in primerjalnopravna metoda. Temu bo sledila obravnava vprašanja, kakšna je vloga tega načela na področjih, ki so v izključni pristojnosti držav članic, posebno na področju državljanstva, kjer bo uporabljena dogmatična metoda s poudarkom na jezikovni in logični analizi pravnih aktov, njihove vsebine in sodne prakse, ki jih razlaga. Za odgovor na raziskovalno vprašanje bo uporabljena aksiološka metoda. Najprej bo preučeno, katere dobrine/vrednote se na preučevanem področju varujejo z veljavnimi določbami, nato pa ob upoštevanju veljavnega prava ter pravnih načel ugotavljalo, ali je uvedba pristne povezave na področju državljanstva v EU ustrezna glede na pravni okvir, ki ga vzpostavljata Pogodbi.

Dosedanja znanstvena raziskovanja niso poglobljeno obravnavala načela lojalnega sodelovanja v okviru državljanstva Unije, temveč so se tega dotikala zgolj v okviru splošne obravnave tega načela (cf. Klamert, 2014) ali pa so presojala njegovo učinkovanje na drugih pravnih področjih. V okviru državljanstva zgolj nekaj del poglobljeno obravnava to načelo (cf. Carrera, 2014a; 2014b), ta prispevek pa jih nadgradi s kritično analizo sodbe Sodišča EU v zadevi *Komisija proti Malti*, ki je prva sodba Sodišča EU glede skladnosti nacionalnih pravil o podelitvi državljanstva s pravom EU.³

1 V mednarodnem pravu pa 1. člen Haaške konvencije o določenih vprašanjih glede konflikta zakonov o državljanstvu (1930) določa, da morajo druge države priznati tuje državljanstvo, »če je to v skladu z mednarodnimi konvencijami, mednarodnimi običaji in splošno priznanimi pravnimi načeli glede državljanstva« (cf. Tratnik, 2018).

2 Cf. komentar člena 4 na str. 30: »Če bi se pristna povezava, predlagana v *Nottebohm*, dosledno uporabljala, bi milijonom ljudem preprečila diplomatsko zaščito.«

3 Prispevek v določenem delu povzema in nadgradi del razprave v Tratnik & Weingerl, 2025. Slednja je bila objavljena pred razglasitvijo sodbe v zadevi *Komisija proti Malti* in ne vsebuje njene analize.

NAČELO LOJALNEGA SODELOVANJA V EU

Razvoj, pravna narava in pomen načela lojalnega sodelovanja

Načelo lojalnega sodelovanja (tudi dolžnost sodelovanja v dobri veri (Lenaerts & Van Nuffel, 2021, 110) oziroma klavzula lojalnosti) danes najdemo v členu 4(3) PEU:

Unija in države članice se na podlagi načela lojalnega sodelovanja medsebojno spoštujejo in si pomagajo pri izpolnjevanju nalog, ki izhajajo iz Pogodb.

Države članice sprejemajo vse splošne ali posebne ukrepe, potrebne za zagotovitev izpolnjevanja obveznosti, ki izhajajo iz Pogodb ali aktov institucij Unije.

Države članice podpirajo Unijo pri izpolnjevanju njenih nalog in se vzdržijo vseh ukrepov, ki bi lahko ogrozili uresničevanje ciljev Unije.

Na predlog Nemčije je bilo to načelo vključeno že v ustanovitveno Rimsko pogodbo leta 1957. Francoska delegacija je takrat menila, da bi morale imeti zgolj moralno težo, ne pa tudi pravne (Klamert, 2014, 9). Njegova vsebina se od začetkov evropske integracije ni bistveno spremenila. Edina vsebinska sprememba je v prvi povedi člena 4(3) PEU, ki kodificira dolžnost *medsebojne pomoči* med državami članicami, kar je Sodišče EU utemeljilo v zadevi *Zwartveld* iz leta 1990 (C-2/88, *Zwartveld*; cf. Klamert, 2014, 12). Se pa je spremenil kontekst, v katerega je to načelo umeščeno (Klamert, 2014, 9). V preteklosti je bilo zapisano v samostojni določbi, danes pa je zapakirano v člen 4 PEU skupaj s še dvema odstavkoma, ki vsebujeta posebna pravila glede ohranitve nacionalnih pristojnosti (4(1) PEU) in nacionalne identite (4(2) PEU). V prvem odstavku je določeno: »Države članice v skladu s členom 5 ohranijo vse pristojnosti, ki niso s Pogodbama dodeljene Uniji«. Namenjeno je vertikalni delitvi pristojnosti (med EU in državami članicami) in krepí spoštovanje načela prenosa pristojnosti. Kot je bilo omenjeno v uvodu, tudi področje (nacionalnega) državljanstva spada med pristojnosti, ki niso bile s Pogodbama dodeljene Uniji, s tem pa ostajajo v (izključni) pristojnosti držav članic. Drugi odstavek člena 4 PEU pa zahteva, da EU spoštuje nacionalne identitete držav članic, ki so del njihovih temeljnih političnih in ustavnih struktur, vključno z regionalno in lokalno samoupravo. Temu sledi tretji odstavek, kjer najdemo načelo lojalnega sodelovanja. Člen 4 PEU je torej sestavljen iz treh odstavkov, ki poskušajo

najti ravnesje med vlogo in pristojnostmi EU in državami članicami. Poimenovan je kot »temeljna določba za razumevanje »federalne« narave Evropske unije» (Guastaferrero, 2018; Kochenov, 2017).

Načelo lojalnega sodelovanja vsebuje tako pozitivne kot negativne obveznosti za države članice. Pozitivne obveznosti so povezane z zagotavljanjem učinkovitosti prava EU v državah članicah in splošnejšo dolžnostjo sodelovanja pri doseganju ciljev Unije. Izraža pa tudi negativno obveznost držav članic, da se »vzdržijo vseh ukrepov, ki bi lahko ogrozili doseganje ciljev Unije«. Ti cilji Unije so navedeni v členu 3 PEU. Mednje spadajo krepitev miru, njenih vrednot in blaginje njenih narodov, območje svobode, varnosti in pravice brez notranjih meja, vzpostavitev notranjega trga, ekonomska in monetarna unija, spoštovanje in razvoj mednarodnega prava itd.

Načelo lojalnega sodelovanja je po svoji vsebini blizu mednarodnemu načelu dobre vere in (nacionalnemu) načelu federalne zvestobe (skladno z nemškim načelom *Bundestreue*) (Klamert, 2014, 9; Guastaferrero, 2018, 359; Tratnik & Weingerl, 2025, 132). Načelo dobre vere je splošno načelo mednarodnega prava, ki izhaja neposredno iz pravila *pacta sunt servanda*. V tem pogledu se konkretizacija načela dobre vere v mednarodnem pravu kaže v prepovedi zlorabe pravic. Do zlorabe pravic pride, ko država uveljavlja svoje pravice na način, ki samovoljno posega v pravice druge države članice, pri čemer ne upošteva legitimnih pričakovanj slednje (Reinhold, 2013, 8–9; Guastaferrero, 2018, 359–360).

Sodišče EU je potrdilo, da je dobra vera del pravne reda EU (T-115/94, *Opel Austria GmbH v Council*, tč. 24), in to splošno načelo izrecno povežalo z načelom lojalnega sodelovanja (C-94/00, *Roquette Frères*, tč. 31 in navedena sodna praksa) in s posebnim načelom legitimnih pričakovanj (Guastaferrero, 2018, 360). Vendar se dobra vera v mednarodnem pravu in načelo lojalnega sodelovanja v pravu EU ne bi smela obravnavati kot enakovredni načeli (De Baere & Roes, 2015, 829). Medtem ko obe nalagata državam članicam podobne pozitivne dolžnosti medsebojne pomoči in podobne negativne dolžnosti vzdržanja, le Pogodba EU od držav članic zahteva, da »olajšajo doseganje nalog Unije« (Guastaferrero, 2018, 361). Čeprav ima lahko dobra vera v mednarodnem pravu ključno vlogo pri določanju obveznosti držav, na splošno ne more biti *vir* takih obveznosti (Reinhold, 2013, 2). Pri tem se postavi vprašanje, ali je tako tudi v zvezi z načelom lojalnega sodelovanja v EU?

Sodišče EU je imelo ključno vlogo pri utemeljitvi pravne narave tega načela, ki državam članicam nalaga pravne obveznosti, da spoštujejo svoje zaveze iz člena 4(3) PEU pri varovanju interesov

Unije (Temple Lang, 2003, 1904–1939; Carrera, 2014a, 420; Tratnik & Weingerl, 2025, 133). Naložilo jim je obsežne obveznosti, ki veljajo za vse veje oblasti in vse organe držav članic, tudi sodne (Guastafarro, 2018, 362; Reinhold, 2013, 20). V sodni praksi Sodišča EU se načelo lojalnega sodelovanja uporablja v zvezi z izvajanjem zakonodaje EU, pri čemer se na primer državam članicam preprečuje uporaba nacionalnih določb in prakse za opravičevanje neizpolnjevanja obveznosti, ki jih določa pravo EU (Guastafarro, 2018, 354). Poleg tega pa to načelo včasih tvori tudi pravno podlago za nove obveznosti držav članic, ki jih ni mogoče izpeljati iz drugih določb Pogodbe, so pa potrebne za doseganje njenih ciljev (Rossi, 2005). Znana primera tovrstnih obveznosti, utemeljenih na podlagi načela lojalnega sodelovanja, sta na primer doktrina odškodninske odgovornosti držav članic za kršitve prava EU (*Francovich*) in oblikovanje začasnih ukrepov (*Factortame*) (C-213/89, *The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and others*; združeni zadevi C-6/90 in C-9/90, *Francovich*).

Tako zgodovinsko gledano načelo lojalnega sodelovanja po svoji vsebini ni razumljeno kot »nevtrarno«. Nosi močno integracijsko silo, ki lahko favorizira EU na račun držav članic (Guastafarro, 2018). Posledično pa ima tudi potencial vdora v avtonomijo držav članic na področjih, na katerih niso prenesla pristojnosti na EU in jih izrecno omenja člen 4 PEU v prvem odstavku (npr. nacionalna procesna avtonomija, tudi v kazenskih zadevah (primer *Taricco*)) (Guastafarro, 2018). Reuter je tak vdor v nacionalno avtonomijo poimenoval kot »razširjanje dometa pristojnosti Unije skozi klavzulo lojalnosti« (Reuter, 2013). Kot je opozoril Klamert, »lojalnost ne ščiti interesov ene države članice pred interesi drugih držav članic, ampak gre predvsem za varovanje interesov Unije« (Klamert, 2014, 25).

Vrste lojalnega sodelovanja

Lojalnost, kot izvira iz člena 4(3) PEU, lahko delimo na horizontalno, vertikalno, obrnjeno vertikalno in institucionalno (Klamert, 2014, 24).

S horizontalno lojalnostjo mislimo na obveznosti, ki izhajajo iz člena 4(3) PEU, ki se uporabljajo med državami članicami. Vertikalna lojalnost pa označuje odnos med državami članicami in EU. Države članice morajo upoštevati načelo lojalnega sodelovanja, tudi če delujejo v okviru lastnih pristojnosti ali kadar delujejo v celoti mimo Pogodbe (Klamert, 2014, 24).

Obrnjena vertikalna lojalnost pa se nanaša na lojalnost EU, torej predvsem institucij EU, v razmerju do držav članic. Ta vzajemnost glede lojalnosti je sicer asimetrična, saj na primer Evropski parlament

in Svet ne odgovarjata za kršitev načela lojalnega sodelovanja zaradi svojega zakonodajnega delovanja (»sprejetje zakonodajnega akta ob spoštovanju upeštevni določb Pogodbe DEU kljub nasprotovanju manjšine držav članic ne pomeni kršitve obveznosti lojalnega sodelovanja, ki je naložena Parlamentu in Svetu«) (C-128/17, *Poljska proti Parlamentu in Svetu*, tč. 76), medtem ko države članice s sprejemom nacionalne zakonodaje v nasprotju s pravom EU lahko kršijo člen 4(3) PEU (Klamert, 2014, 26).

Institucionalna lojalnost pa se nanaša na lojalnost med samimi institucijami EU in ima svojo zaslombo v načelu institucionalnega ravnotežja. Danes je institucionalna lojalnost urejena v členu 13(2) PEU.

POMEN NAČELA LOJALNEGA SODELOVANJA NA PODROČJIH IZKLJUČNIH PRISTOJNOSTI DRŽAV ČLANIC: PRIMER DRŽAVLJANSTVA

Pravo EU kot omejitev nacionalne avtonomije na področju državljanstva in abstracto

Kot je bilo predstavljeno zgoraj, lahko načelo lojalnega sodelovanja v določenih primerih predstavlja tudi vir novih obveznosti za države članice, če so te nujne za doseganje ciljev Unije, ki izhajajo iz Pogodbe. To stališče ni brez pomislekov v pravni literaturi. Kljub vsemu pa nas glede na omenjeno zadevo *Komisija proti Malti* zanima, ali lahko integracijska narava načela lojalnega sodelovanja vodi do posega v nacionalno pristojnost v zadevah glede državljanstva na podlagi zahteve po pristni oziroma dejanski povezavi.

Za odgovor na to vprašanje je potrebno ločeno odgovoriti na dve podvprašanji. Prvič, ali je nacionalna zakonodaja na področju državljanstva na splošno lahko podvržena omejitvam, ki izvirajo iz prava EU. Drugič, če je odgovor na prvo vprašanje pozitiven, ali je takšna omejitev lahko zahteva o obstoju pristne povezave. V tem delu prispevka bo odgovorjeno na prvo podvprašanje.

Države članice so ob uvedbi državljanstva Unije poudarile, da si pridržujejo izključno pristojnost na področju (nacionalnega) državljanstva (cf. člene 9 PEU in 20 PDEU, izjavo št. 2 o državljanstvu države članice, ki so jo države članice priložile sklepni listini PEU iz leta 1992, Sklep Evropskega sveta iz Edinburga). Glede na dikcijo člena 4(3) PEU bi bilo kakršnokoli »polzenje pristojnosti Unije skozi klavzulo lojalnosti« upravičeno zgolj za »olajšanje doseganja nalog Unije« v luči ciljev Pogodbe. Doseganje katerih ciljev Pogodbe bi načelo lojalnega sodelovanja s svojim poseganjem v državljanska vprašanja lahko olajšalo? Ob ustreznih utemeljitvi bi lahko šlo na primer za olajšanje delovanja območja svobode, varnosti in pravice ali vzpostavitev notranjega trga.

Programi CBI naj bi za druge države članice predstavljali velika varnostna tveganja, kot so pranje denarja ali korupcija. To lahko predstavlja tveganje za delovanje območja svobode, varnosti in pravice, ki je območje brez notranjih meja, na katerem je v povezavi z ustreznimi ukrepi glede kontrole na zunanjih mejah, azila, priseljevanja ter glede preprečevanja kriminala in boja proti njemu zagotovljeno prosto gibanje oseb (člen 3(2) PEU). Osebe, ki so naturalizirane skozi CBI programe, s tem pridobijo tudi državljanstvo Unije, s tem pa pravico do prostega gibanja na celotnem območju Unije, kar lahko pomeni varnostna tveganja za druge države članice. Kako v taki situaciji učinkuje horizontalna lojalnost, ki temelji na načelu medsebojnega zaupanja (C-359/16, *Altun*; cf. Lenaerts & Van Nuffel, 2021, 113) in daje državam članicam pravico pričakovati, da druge države članice izpolnjujejo svoje obveznosti skladno s pravom EU?

De Groot prepoznava problem glede načela lojalnega sodelovanja, če bi država članica podelila svoje državljanstvo velikemu ali nesorazmernemu številu oseb z državljanstvom države, ki ni članica EU, brez predhodnega posvetovanja z drugimi državami članicami in EU (De Groot, 1998; 2004). Generalni pravobranilec Maduro je sledil mnenju De Groota v zadevi *Rottmann*, v katerem je zapisal, da bi lahko bilo kršeno načelo lojalnega sodelovanja, »če bi država članica brez posvetovanja s Komisijo in svojimi partnerji množično in neupravičeno naturalizirala državljane tretjih držav« (Sklepni predlogi C-135/08, tč. 30). Jessurun D'Oliveira (2020, 28) je drugačnega mnenja, saj trdi, da takšno neobveščanje ne bi kršilo načela lojalnega sodelovanja. Shaw pa meni, da se primer množične naturalizacije načeloma niti ne nanaša na programe CBI, ker ti zadevajo omejeno število oseb (Shaw, 2018, 61–64). Vendar pa sta Spieker in Weber prikazala, da je bilo v letih 2014–2017 kar 55 % vseh malteških naturalizacij (skupaj jih je bilo 4428) opravljenih skozi shemo CBI (Spieker & Weber, 2025, 22), tako da v tem konkretnem primeru ne gre za zanemarljiv odstotek, čeprav ne moremo govoriti o množični naturalizaciji.

Carrera meni, da bi se prodaja potnih listov lahko štela za neskladno z duhom notranjega trga (Carrera, 2014b). Notranji trg je eden od ciljev, navedenih v členu 3 PEU, torej bi v določenih primerih načeloma lahko utemeljeval vdor v nacionalno avtonomijo na področju državljanstva. Argument, ki ga ponuja Carrera, je, da Malta in druge države članice EU s podobnimi programi delujejo kot »zastojkarji« (ang. *free riders*), ki ljudem zaračunavajo ceno za nakup nečesa, kar v bistvu zagotavljajo in plačujejo druge države članice EU – prebivanje v njihovi državi in/ali svobosčine Unije, ki jih imajo državljani Unije (Carrera, 2014a, 424; EPRS študija,

2022, 21). Argument o »zastojkarstvu« temelji na ideji, da prosto gibanje v primerih CBI prinaša stroške, ne koristi.

Izpostaviti je potrebno, da je navedena tveganja (korupcija, pranje denarja) mogoče obravnavati v skladu s trenutnim zakonodajnim okvirom EU (Van Den Brink, 2022b, 112; Weiler, 2024; cf. Transparency International, 2018). Če bi se izkazalo, da obstoječa zakonodaja ne zadostuje za naslavljanje teh tveganj, bi bilo dobro, da se sprejme nova. To bi bilo tudi usklajeno z načelom sorazmernosti, ki v členu 5(4) PEU narekuje, da »ukrepi Unije vsebinsko in formalno ne presegajo tistega, kar je potrebno za doseganje ciljev Pogodb«. Ker torej obstajajo varovalke za naslavljanje teh tveganj, se zdi, da morebitni negativni učinki teh vrst naturalizacij vendarle niso utemeljen razlog za omejevanje pristojnosti držav članic na tem področju skozi načelo lojalnega sodelovanja (Van Den Brink, 2022b, 112), čeprav bi bilo to v določenih primerih lahko skladno s pravnim okvirom, ki ga vzpostavljata Pogodbi, če je to nujno za doseganje ciljev Unije.

Pravo EU kot omejitev nacionalne avtonomije na področju državljanstva in concreto: pristna povezava

V prejšnjem razdelku je bilo ugotovljeno, da pravni okvir EU v določenih primerih sicer lahko omejuje nacionalno avtonomijo na področju državljanstva, če je to nujno za doseganje ciljev Unije. Vendar temu ni tako, če obstajajo bolj sorazmerne mere za naslavljanje določene problematike, kot pa je poseg v izključne pristojnosti držav članic. V tem delu bomo odgovorili na drugo podvprašanje, in sicer ali lahko omejitev nacionalne avtonomije na področju državljanstva predstavlja zahtevo po pristni povezavi.

Velik del pravne teorije zavrača možnost uvedbe pristne povezave kot zahteve, ki bi omejevala nacionalno avtonomijo na področju državljanstva (cf. Sarmiento & Van Den Brink, 2023; Weingerl & Tratnik, 2023; Van Den Brink, 2022a; Cambien, 2021; Kochenov & Basheska, 2022; Weiler, 2024). Sklicuje se na neobstoje take zahteve v mednarodnem pravu in pravu EU in se zavzema za spoštovanje občutljive delitve pristojnosti med državami članicami in EU. Tej pravni razlagi sledi tudi generalni pravobranilec Collins v sklepnih predlogih v zadevi *Komisija proti Malti* (Sklepni predlogi C-181/23). Po drugi strani pa del pravne teorije sicer prepoznava, da je načelo lojalnega sodelovanja »akcesorne narave« in samo po sebi, brez dodatne eksplicitne pravne podlage v Pogodbah, ne more utemeljiti obstoja zahteve po pristni povezavi v pravu EU (Spieker & Weber, 2025, 22), vendar se zavzema za prepoznavo te pravne podlage v vrednotah Unije. Po njihovem mnenju je treba zahtevo po pristni povezavi razumeti kot

rezultat součinkovanja večih virov: mednarodnega prava, prepovedi zlorabe pravice, v luči solidarnosti in vzajemnega zaupanja med državami članicami in načel demokracije in enakosti (Spieker & Weber, 2025). Takšna kreativna razlaga nima konkretne zaslombe v Pogodbi.

Vrednote, na katerih temelji Unija in so skupne državam članicam, najdemo v členu 2 PEU, v zvezi z njimi pa se odpira široka razprava o tem, v kolikšni meri so lahko samostojna pravna podlaga za ukrepanje zoper ravnanja držav članic. Skladno s tradicionalnim razumevanjem so države članice podvržene *pravnim* posledicam le, če države članice kršijo eno izmed obveznosti, ki jih imajo po Pogodbi oz. skladno s pravom EU. Če gre za kršitev vrednote iz člena 2 PEU (npr. spoštovanje človekovih pravic, svobode, demokracije, enakosti, pravne države), ki pa ni konkretizirana drugje v Pogodbi, člen 7 PEU predvideva sankcioniranje države kršiteljice skozi *politični* postopek, ne pravni. V zadevi *Komisija proti Madžarski* (C-769/22, *Komisija proti Madžarski* (Vrednote Unije)) pa je generalna pravobranilka Čapeta Sodišču EU predlagala, da ugotovi, da vrsta kršitev človekovih pravic v okviru LGBTI zakonodaje predstavlja samostojno *pravno* kršitev člena 2 PEU (Sklepni predlogi C-769/22) ki se lahko preganja s tožbo zaradi neizpolnitve obveznosti držav članic (člen 258 PDEU).

Menim, da bi bilo uvajanje tako spornega koncepta, kot je pristna povezava, na tako trhljih pravnih temeljih neustrezna za omejevanje izključnih pristojnosti držav članic. Za potrebe koherentnega pravnega reda je treba pogledati širšo sliko in se vprašati, kakšne posledice prinaša uvedba nejasno določenega koncepta pristne ali dejanske povezave za pravni red EU kot celoto. Gre za področje brez notranjih meja, na katerem je zagotovljen prosti pretok blaga, oseb, storitev in kapitala (člen 26(2) PDEU). Dve glavni skupini pravic, ki jih državljanstvo EU podeljuje državljanom EU, zadevata prav prosto gibanje v EU in tako imenovane politične pravice. Kot trdi O'Leary, je lahko »eden od rezultatov prostega gibanja državljanov Unije na območju svobode, varnosti in pravice prav generacija državljanov Unije z več narodnostmi, pripadnostmi in pristnimi povezavami« (O'Leary, 2019, 78). Zato je vprašljivo, ali je uvedba pristne povezave kot pogoja za pridobitev državljanstva na podlagi načela lojalnega sodelovanja res združljiva s cilji EU, predvsem torej s cilji notranjega trga. Hkrati gre za pojem, ki vsebinsko ni definiran. Kaj sploh je pristno? Dugi pomisleki v zvezi s to zahtevo se nanašajo na njeno nedosledno in arbitrarno uporabo (Van Den Brink, 2022a; 2022b; Weingerl & Tratnik, 2023, 178–180).

Pristne povezave ni mogoče uporabiti v vakuumu, samo za programe CBI, med tem ko se ostalih programov naturalizacije ne vzame pod vprašaj. Več držav članic izvaja določene sheme privilegirane naturalizacije v »nacionalnem interesu« iz različnih razlogov, vključno z ekonomskim (Weingerl & Tratnik, 2023, 178; Van Den Brink, 2022a). Več držav članic ponuja privilegirano naturalizacijo na podlagi »državnega interesa« osebam, ki so dosegle ali od katerih se pričakuje, da bodo dosegle izjemne dosežke v državi članici naturalizacije. Nekateri predpisi opredeljujejo državni interes tako, da omejnajo področja športa, znanosti in kulture, drugi pa uporabljajo zelo splošne formulacije. Bolgarija, Ciper, Malta in Romunija izrecno predvidevajo privilegirano naturalizacijo na podlagi naložbe, kar ne izključuje, da je naložba podlaga za naturalizacijo v drugih državah članicah, kjer zakonodaja nejasno govori o državnem (ekonomskem) interesu (Weingerl & Tratnik, 2023, 99–104, 162). Pogosto v takih primerih obstaja (zelo) omejena zahteva glede bivanja v državi naturalizacije ali pa je sploh ni.⁴ Ali so lahko zaradi (domnevnega) pomanjkanja pristne povezave v takih primerih pod drobnogledom tudi druge vrste naturalizacij? Zdi se arbitrarno, če so tarča napada le programi CBI.

Zanimivo vprašanje je tudi, ali je mogoče govoriti o obratni pristni povezavi, ki bi v nekaterih primerih vodila do pravice do državljanstva (Spiro, 2011, 723; Tratnik & Weingerl, 2025, 138). Po mnenju nekaterih teoretikov bi imeli popolnoma integrirani državljani tretjih držav nekakšno moralno pravico, da so vključeni v nacionalno državljanstvo (Van Den Brink, 2022a).

Kot vidimo, razprava o konceptu pristne ali dejanske povezave odpira številna vprašanja, ki terjajo jasne odgovore, da se lahko zadosti pravni varnosti. Programi CBI so v praksi seveda lahko sporni, tudi moralno vprašljivi. A najti je treba ustreznejše argumente za njihovo zamejitev, kot pa »uvoz« spornega koncepta pristne povezave v pravo EU. Z vidika pravne varnosti bi bila najboljša rešitev sprejem zakonodaje na ravni EU (cf. Peers, 2025), ki bi vsaj delno harmonizirala pogoje za podelitev državljanstva držav članic.

Analiza sodb Sodišča EU v zadevi *Komisija proti Malti*

Do zaključka, da z odsotnostjo zahteve po pristni povezavi v malteških pravilih o naturalizaciji skozi CBI ne gre za kršitev načela lojalnega sodelovanja, je prišel tudi generalni pravobranilec Collins v svojih sklepnih predlogih v zadevi *Komisija proti*

4 Kot zanimivost, Slovenija je leta 2017 celo spremenila zakon o državljanstvu, da bi lahko naturalizirala ameriškega košarkarja, ki je živel in delal v Španiji (cf. Zakon o državljanstvu).

Malti (Sklepni predlogi C-181/23). Poudaril je, da »[m]ed pravom Unije in mednarodnim pravom ni bistvenih razlik glede vprašanja, ali mora obstajati dejanska povezava med posameznikom in državo, katere državljan je, saj nobena od njiju ne določa take zahteve.« Posledično se tak pogoj ne more zahtevati od držav pri oblikovanju pravil o podelitvi državljanstev, drugačna ugotovitev pa bi po mnenju generalnega pravobranilca Collinsa »porušila skrbno oblikovano ravnovesje med državljanstvom države članice in državljanstvom Unije v Pogodbah in bi pomenila povsem nezakonito spodkopavanje pristojnosti držav članic na zelo občutljivem področju, za katerega so se jasno odločile, da bo ostalo pod njihovim izključnim nadzorom« (Sklepni predlogi C-181/23, tč. 57).

Sodišče EU se ni strinjalo z generalnim pravobranilcem. Pritrdilo je Komisiji in ugotovilo, da Malta s shemo podeljevanja državljanstev v zameno za naložbe krši pravo EU. Vendar pa Sodišče EU tega – vsaj navidezno – ni razsodilo na podlagi glavnega tožbenega zahtevka Komisije, tj. da Malta krši načelo lojalnega sodelovanja zaradi odsotnosti zahteve po pristni oziroma resnični ali dejanski povezavi pri podeljevanju državljanstev. Sodišče EU v svoji obrazložitvi namreč niti enkrat ni omenilo pristne povezave, čeprav je na tem slonel tožbeni zahtevek Komisije. Za potrebe tega prispevka bomo odmislili procesna vprašanja, ki se zaradi tega odpirajo, in se osredotočili na vsebinska vprašanja.

Iz analize argumentacije Sodišča EU izhaja, da Sodišče EU na jezikovni ravni sicer res ni operiralo s konceptom pristne povezave, to pa ne velja za dejansko vsebino sodbe. Sodišče EU je namreč v svojo argumentacijo vključilo zahtevo po solidarnosti, ki je povezana z vzajemnim zaupanjem med državami članicami, na katerem temelji koncept državljanstva Unije. V zvezi s tem je poudarilo, da med državljani in državami obstaja »posebno solidarno in lojalno razmerje«, ki je temelj pravic in obveznosti, ki so s Pogodbami pridržane državljanom Unije (*Komisija proti Malti*, tč. 96–98). Prav to »posebno solidarno in lojalno razmerje« pa po mnenju Sodišča EU vodi do zaključka, da je državljanstvo Unije »temeljni status državljanov držav članic« (Cf. *Komisija proti Malti*, tč. 92). Po mnenju Sodišča EU se s tem, ko se uvede in izvaja shema naturalizacije, ki temelji na transakcijskem postopku, »očitno krši zahtevo po takem posebnem solidarnem in lojalnem razmerju, za katero je značilna vzajemnost pravic in dolžnosti med državo članico in njenimi državljani, ter tako prekine medsebojno zaupanje, na katerem temelji državljanstvo Unije, s čimer krši člen 20 PDEU in načelo lojalnega sodelovanja iz člena 4(3) PEU« (*Komisija proti Malti*, tč. 99). Kako, če sploh, se vsebina tega razmerja razlikuje od zahteve po pristni povezavi?

Sodišče EU v sodbi poudarja, da opredelitev pogojev za podelitev državljanstva ostaja v (izključni) pristojnosti držav članic, s tem pa tudi opredelitev meril glede tega, kaj štejejo za »posebno solidarno in lojalno razmerje« (*Komisija proti Malti*, tč. 98). Vendar pa njihove ureditve ne smejo biti v nasprotju z načelom lojalnega sodelovanja, do česar je v konkretnem primeru prišlo zaradi »transakcijske narave« naturalizacije. V konkretnem primeru je torej zahteva po »posebnem solidarnem in lojalnem razmerju« utemeljila vdor v nacionalno pristojnost na področju državljanstva.

Sodišče EU ni pojasnilo, kdaj se odsotnost takšnega razmerja na splošno šteje za kršitev prava EU, razen v konkretnem primeru, ko gre za transakcijsko naravo postopka naturalizacije – ko se »status državljana Unije podeli večinoma v zameno za vnaprej določena plačila ali naložbe« (*Komisija proti Malti*, tč. 99). Sodišče EU konkretne kršitve prava EU tudi ni podrobno utemeljilo, tako da se zdi, da je sam obstoj transakcijske narave postopka podelitve državljanstva razlog za neskladnost s pravom EU: »[t]aka shema je namreč podobna trgovanju s podelitvijo statusa državljana države članice in posledično trgovanju s statusom državljana Unije, ki ni združljivo s pojmovanjem tega temeljnega statusa, kot izhaja iz Pogodb« (*Komisija proti Malti*, tč. 100). Do takšnega sklepa je Sodišče prišlo kljub temu, da je za sporno naturalizacijo Malta zahtevala predhodno 36-mesečno ali skrajšano 12-mesečno prebivanje v državi (odvisno od višine naložbe). To je veliko več kot recimo v primerih naturaliziranih športnikov, ki včasih prvič stopijo na ozemlje neke države šele, ko prejmejo državljanstvo. Vsak študent prava bi se ob tem vprašal – zakaj transakcijska narava ni združljiva s statusom državljana Unije in kje je podlaga za to? Gotovo se v praksi marsikdo strinja, da je komercializacija državljanstev moralno sporna, vendar pa je za njeno prepoved na ravni EU, ki načeloma nima pristojnosti na tem področju, potrebna bolj oprijemljiva pravna podlaga in obrazložitev (cf. Peers, 2025; Kochenov, 2025; Íñiguez, 2025).

Vsebinska »posebnega solidarnega in lojalnega razmerja« ni nikjer opredeljena, jasno pa je, da številne osebe pred (pa tudi po) pridobitvijo (katere koli vrste) državljanstva nimajo takega razmerja z državo svojega državljanstva, v prvi vrsti tisti, ki so naturalizirani na kateri od privilegiranih načinov. Zato veljajo prej navedeni pomisleki o arbitrarnosti v zvezi z uvedbo zahteve po »pristni ali resnični povezavi« tudi za t.i. »posebno solidarno in lojalno razmerje«.

Sodišče EU torej namesto spornega koncepta »pristne povezave« operira s koncepti »solidarnost«, »posebno solidarno in lojalno razmerje« in »transakcijska narava«. Zdi se, da se je zavedalo

kritik, da v mednarodnem pravu in pravu EU ni pravne podlage za vpeljavo koncepta pristne povezave. Posledično se je odločilo za vpeljavo novega koncepta, ki ga z vsebino državljanstva Unije poveže prek vrednot Unije, predvsem na temelju solidarnosti in demokracije. Pojasnilo je, da »[d]ržavljanstvo Unije namreč temelji na skupnih vrednotah iz člena 2 PEU in vzajemnem zaupanju med državami članicami v to, da nobena od njih te pristojnosti ne izvaja na način, ki bi bil očitno nezdržljiv s samo naravo državljanstva Unije« (*Komisija proti Malti*, tč. 95). Vendar pa je ta koncept po vsebini podoben temu, kar se po mnenju Komisije zahteva s pristno povezavo. Še več, razlaga se lahko kot še strožja zahteva – poleg »pristne povezave«, ki jo Komisija razume kot nekaj, kar je načeloma dokazljivo z dejstvi (krvna ali družinska povezava in prebivališče), je koncept »posebnega solidarnega in lojalnega razmerja« očitno povezan tudi z določenimi državljanskimi elementi, ki so veliko bolj neoprijemljivi. Sodišče EU se je tako odločilo za rekonceptualizacijo zahteve po pristni povezavi v luči vrednot Unije v smeri državljanskega udeleževanja v duhu republikanskega pojmovanja državljanstva (Bossow, 2025). S tem pa so tudi bodoči vdori prava EU na področje državljanstva postali še bolj nepredvidljivi.

Gre še za eno v nizu sodb Sodišča EU, v katerih se nagiba k temu, da lahko vrednote iz člena 2 PEU zavzamejo bolj pomembno vlogo v pravnem redu Unije. Sodišče je namreč povežalo območje svobode varnosti in pravice, ki je cilj iz člena 3 PEU, z državljanstvom Unije (državljan Unije so tisti, ki lahko v polni meri uživajo pravice, ki so povezane s prostim gibanjem po tem območju) in vrednotami iz člena 2 PEU. Zgoraj je bilo omenjeno, da je pravna narava vrednot v pravu EU še vedno nedorečena. Sodišče EU ni tvegalo z uporabo vrednot kot samostojne pravne podlage, temveč jih je povežalo s konkretno vsebino v Pogodbi. Konkretiziralo jih je skozi državljanstvo Unije, ki je »eden od glavnih izrazov solidarnosti«, uresničevanje političnih pravic, ki so podeljene državljanom Unije, pa temelji na predstaviški demokraciji, »ki udejanja vrednoto demokracije« (*Komisija proti Malti*, tč. 93 in 89). Sodišče EU se je tako odločilo, da spregleda sporni tožbeni zahtevek Komisije, ki ga ne bi moglo pravno utemeljiti, ter uvedlo nov koncept, za katerega se zdi, da je bolj »republikansko« obarvan prav zato, ker je to vsebina, ki jo je bilo možno »izluščiti« iz določil Pogodbe.

Kot je bilo pojasnjeno, je vdor v izključno pristojnost držav članic skozi načelo lojalnega sodelovanja lahko pogojno utemeljen zgolj z zasledovanjem enega od ciljev Unije, ki jih najdemo v členu 3(2) PEU, kar bi bilo sprejemljivo z vidika ustavnega okvira, ki ga vzpostavlja Pogodbi (Cf. *Komisija*

proti Malti, tč. 94; C-252/21, *Meta Platforms in drugi* (*Splošni pogoji za uporabo družbenega omrežja*), ECLI:EU:C:2023:537, tč. 53). Sodišče EU cilje Unije sicer omeni, vendar zgolj *en passant*, predvsem kot omembo območja svobode, varnosti in pravice, ki je območje brez notranjih meja in temelji na načelu vzajemnega zaupanja med državami članicami (*Komisija proti Malti*, tč. 84–85). Sodišče EU je tako identificiralo cilj, ki bi se naj olajšal z vdorom v nacionalno avtonomijo, ter podalo pravni okvir, ki se krši z malteško shemo naturalizacije. Vendar pa ostaja vprašljivo, ali je abstraktno sklicevanje na solidarnost in demokracijo dovolj za konkretno omejevanje izključnih pristojnosti EU. Za tako omejevanje je potrebna jasna in dobro utemeljena pravna razlaga.

Vsi ti pojmi (posebno solidarno in lojalno razmerje, transakcijska narava) so zaenkrat ostali nepojasnjeni in bodo morda predmet razlage Sodišča EU v novih postopkih, na primer v okviru vprašanj za predhodno odločanje, ko bodo posamezniki, ki so bili naturalizirani ali so bili v postopku naturalizacije, morebiti izgubili svoj status na podlagi sodbe v zadevi *Komisija proti Malti*. Sodišče EU ni omejilo učinkov sodbe na nove postopke naturalizacij, zato so pod vprašaj postavljene vse sporne naturalizacije, ki so že bile izvedene. Sodbe Sodišča EU imajo načeloma namreč učinek *ex tunc* – za nazaj.

Argumentacija Sodišča EU temelji na prožnih konceptih, ki lahko služijo za »vdore« na druga področja, glede katerih je pristojnost s Pogodbama pridržana državam članicam. Da bi bila argumentacija Sodišča EU v zvezi s tem prepričljiva, bi moralo te koncepte vsaj okvirno opredeliti in ponuditi razloge, zakaj so cilji Unije ogroženi s to vrsto naturalizacije v primerjavi z drugimi privilegiranimi naturalizacijami. V praksi mnogi pozdravljajo rezultat sodbe, saj menijo, da so naturalizacije skozi CBI programe moralno sporne. Ta prispevek temu ne oporeka, vendar pa je za pravno varnost nujno, da se spoštujejo pravna pravila igre, vključno s spoštovanjem pravil o delitvi pristojnosti v EU.

ZAKLJUČEK

Glede na sodno prakso Sodišča EU lahko načelo lojalnega sodelovanja teoretično posega tudi na področja, ki so v izključni pristojnosti držav članic, torej tudi v zadeve glede državljanstva. Vendar tak poseg ni brez omejitev. V prvi vrsti mora biti namenjen pospeševanju doseganja ciljev EU.

Uvajanje koncepta pristne povezave na področje, na katerem sicer EU nima pristojnosti, je pravno neustrezno, s svojo nejasnostjo in arbitrarnostjo pa bi odprlo Pandorino skrinjico. Čeprav v praksi obstajajo tveganja, ki jih programi CBI predstavljajo za druge države članice, npr. glede korupcije in

pranja denarja, bi bilo treba te pomisleke nasloviti z obstoječo zakonodajo EU ali pa sprejeti novo v okviru pristojnosti, ki so jih države članice podelile EU. To bi bilo skladno z načelom pravne države, načelom prenosa pristojnosti in nenazadnje z načelom sorazmernosti.

Sodišče EU je v zadevi *Komisija proti Malti* prepoznalo, da je uvedba koncepta pristne povezave neustrezna, in se odločilo, da sporne malteške naturalizacije prepove na drugi podlagi. V ta namen je poudarilo, da je državljanstvo Unije konkretizacija vrednot iz člena 2 PEU, predvsem solidarnosti in demokracije, s tem pa rekonceptualiziralo zahtevo po pristni povezavi z uvedbo bolj

odprtega in pravno nepredvidljivega pojma »posebno solidarno in lojalno razmerje«. S tem sodba odpira doktrinarna, ustavna, konceptualna, v prvi vrsti pa tudi praktična vprašanja, ki bodo predmet bodočih raziskav. Za potrebe tega prispevka je ključno, da gre za prožni koncept, ki odpira vrata posredni harmonizaciji pogojev za podelitev državljanstva, ki se krši z nacionalno zakonodajo, hkrati pa lahko predstavlja šablono za vdore skozi sodno prakso tudi na druga področja, ki so sicer v izključni pristojnosti držav članic. V prihodnje bo treba vsebino tega koncepta jasneje opredeliti, kršitve prava EU, do katerih pride na njegovi podlagi, pa natančneje konkretizirati in utemeljiti.

THE PRINCIPLE OF SINCERE COOPERATION IN THE EUROPEAN UNION
IN NATIONALITY MATTERS

Petra WEINGERL

University of Maribor, Faculty of Law, Mladinska ulica 9, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: petra.weingerl@um.si

SUMMARY

This paper examines the principle of the European Union of sincere cooperation, with particular emphasis on its implications for nationality—a domain traditionally within the exclusive competence of Member States. It first outlines the development and legal significance of the principle, then considers its application in areas where national and Union interests intersect, using nationality as a focal point. The analysis centres on Commission v. Malta, a landmark case before the Court of Justice of the EU, in which the Commission contested Malta's investor citizenship scheme. The scheme allowed individuals to acquire Maltese nationality without demonstrating a genuine link to the state, which the Commission argued contravened the principle of sincere cooperation, although neither international nor EU law mandates a genuine link in nationality laws. Given the impact that a Member State's citizenship policies can have on other Member States through the concept of Union citizenship, the paper critically assesses whether such a link could be required under EU law. It concludes that imposing this requirement could unjustifiably infringe on national autonomy, as any "extension" of Union competence through the loyalty clause should only occur to facilitate Union tasks. Analysing Commission v. Malta, the paper finds that the Court linked sincere cooperation to the concept of solidarity and reconceptualised the genuine link by introducing a more flexible and legally ambiguous notion of a "special relationship of solidarity and good faith." The Court's reasoning thus rests on elusive concepts that risk enabling judicial expansion into other areas formally reserved to the Member States.

Keywords: principle of sincere cooperation, citizenship of the European Union, citizenship, genuine link, principle of conferral

VIRI IN LITERATURA

- 26/62, Van Gend en Loos**, ECLI: ECLI:EU:C:1963:1.
- Bossow, Anja (2025):** What is Citizenship For? Verfassungsblog. <https://verfassungsblog.de/what-is-citizenship-for/> (zadnji dostop: 2025-08-03).
- C-128/17, Poljska proti Parlamentu in Svetu**, ECLI:EU:C:2019:194.
- C-135/08, Rottmann**, ECLI:EU:C:2010:104.
- C-181/23, Komisija proti Malti**, ECLI:EU:C:2025:283.
- C-2/88, Zwartveld**, ECLI:EU:C:1990:440.
- C-213/89, The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte Factortame Ltd and others**, ECLI:EU:C:1990:257.
- C-221/17, Tjebbes**, ECLI:EU:C:2019:189.
- C-252/21, Meta Platforms in drugi (Splošni pogoji za uporabo družbenega omrežja)**, ECLI:EU:C:2023:537.
- C-359/16, Altun**, ECLI:EU:C:2018:63.
- C-369/90, Micheletti in drugi**, ECLI:EU:C:1992:295.
- C-689/21, X v. Udlaendinge- og Integrationsministeriet**, ECLI:EU:C:2023:626.
- C-769/22, Komisija proti Madžarski (Vrednote Unije)**, tekoča zadeva.
- C-94/00, Roquette Frères**, ECLI:EU:C:2002:603.
- Cambien, Nathan (2021):** Les programmes d'acquisition de la citoyenneté par investissement et les procédures d'infraction contre Chypre et Malte. *Journal de droit européen*, 9, 1, 410–416.
- Carrera, Sergio (2014a):** The Price of EU Citizenship. The Maltese Citizenship-for-Sale Affair and the Principle of Sincere Cooperation in Nationality Matters. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 21, 3, 406–427.
- Carrera, Sergio (2014b):** How Much Does EU Citizenship Cost? The Maltese Citizenship-for-sale Affair: A Breakthrough for Sincere Cooperation in Citizenship of the Union? *CEPS Papers in Liberty and Security in Europe* No. 64/April 2014. <https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2014/08/LSE%20No%2064%20Price%20of%20EU%20Citizenship%20final2.pdf> (zadnji dostop: 2025-08-03).
- Crawford, James (2012):** Brownlie's Principles of Public International Law. Oxford, Oxford University Press.
- De Baere, Geert & Timothy Roes (2015):** EU Loyalty and Good Faith. *International & Comparative Law Quarterly*, 64, 4, 829–874.
- De Groot, Gerard-René (1998):** The Relationship between the Nationality Legislation of the Member States of the European Union and European Citizenship. V: La Torre, Massimo (ur.): *European Citizenship: An Institutional Challenge*. Cham, Kluwer Law International, 115–147.
- De Groot, Gerard-René (2004):** Towards a European Nationality Law. *Electronic Journal of Comparative Law*, 8, 3, 1–37.
- EPRS študija (2022):** Evropski parlament: European Parliamentary Research Service, Avenues for EU action on citizenship and residence by investment schemes.
- Guastaferrero, Barbara (2018):** Sincere Cooperation and Respect for National Identities. V: Schütze, Robert & Takis Tridimas (ur.): *Oxford Principles of European Union Law, The European Union Legal Order, Volume I*. Oxford, Oxford University Press, 350–382.
- Haaška konvencija** o določenih vprašanjih glede konflikta zakonov o državljanstvu (1930).
- Íñiguez, Guillermo (2025):** On Genuine Links, Burdens of Proof, and Declaration No. 2: Some Musings on the Court's Reasoning in Commission v. Malta (C-181/23). *EU Law Live*. <https://eulawlive.com/op-ed-on-genuine-links-burdens-of-proof-and-declaration-no-2-some-musings-on-the-courts-reasoning-in-commission-v-malta-c-181-23/> (zadnji dostop: 2025-08-03).
- Izjava št. 2** o državljanstvu države članice, ki so jo države članice priložile sklepni listini Pogodbe o Evropski uniji, Uradni list EU C 191, 29.7.1992, str. 98.
- Jessurun d'Oliveira, Hans-Ullrich (2020):** Union Citizenship and Beyond. V: Cambien, Nathan, Kochenov, Dimitry & Elise Muir (ur.): *European Citizenship under Stress: Social Justice, Brexit, and Other Challenges*. Leiden, Brill-Nijhoff, 28–43.
- Klamert, Marcus (2014):** The Principle of Loyalty in EU Law. Oxford, Oxford University Press.
- Kochenov, Dimitry (ur.) (2017):** EU Citizenship and Federalism. Cambridge, Cambridge University Press.
- Kochenov, Dimitry (2025):** Never Mind the Law, Again: Commission v. Malta (C-181/23). *EU Law Live*. <https://eulawlive.com/op-ed-never-mind-the-law-again-commission-v-malta-c-181-23/> (zadnji dostop: 2025-08-03).
- Kochenov, Dimitry & Elena Basheska (2022):** It's All about the Blood, Baby! The European Commission's Ongoing Attack against Investment Migration in the Context of EU Law and International Law. *COMPAS Working Paper (University of Oxford) No. 22–161*.
- Komisija (2019a):** Investor Citizenship and Residence Schemes in the European Union (Report) COM (2019) 12 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0012> (zadnji dostop: 2024-06-28).
- Komisija (2019b):** Questions and Answers on the Report on Investor Citizenship and Residence Schemes in the European Union. https://europa.eu/rapid/pressrelease_MEMO-19-527_en.htm (zadnji dostop: 2024-06-28).

Komisija za mednarodno pravo (2006): Pravila Komisije za mednarodno pravo o diplomatski zaščiti.

Lenaerts, Koen & Piet Van Nuffel (2021): EU Constitutional Law. Oxford, Oxford University Press.

Nottebohm (Liechtenstein proti Gvatemali) ICJ Rep. 1955, 4.

O'Leary, Siofra (2019): Nationality and Citizenship: Integration and Rights-based Perspectives. V: Lenaerts, Koen, Bonichot, Jean-Claude, Kanninen, Heikki, Naômé, Caroline & Pekka Pohjankosi (ur.): An Ever-Changing Union? Perspectives on the Future of EU Law in Honour of Allan Rosas. Oxford, Hart Publishing, 78.

PDEU – Pogodba o delovanju Evropske unije (PDEU). Uradni list EU C 202, 7.6.2016, str. 1–388.

Peers, Steve (2025): Pirates of the Mediterranean Meet Judges of the Kirchberg: The CJEU Rules on Malta's Investor Citizenship Law. EU Law Analysis. <https://eulawanalysis.blogspot.com/2025/04/pirates-of-mediterranean-meet-judges-of.html> (zadnji dostop: 2025-08-03).

PEU – Pogodba o Evropsku uniji (PEU). Uradni list EU C 202, 7.6.2016, str. 1–388.

Reinhold, Steven (2013): Good Faith in International Law. Bonn Research Papers on Public International Law, 2.

Reuter, Kristin (2013): Competence Creep via the Duty of Loyalty? Article 4(3) TEU and its Changing Role in EU External Relations. <https://core.ac.uk/download/pdf/45683349.pdf> (zadnji dostop: 2025-08-03).

Rossi, Lucia Serena (2005): Article 4 TEU on Relationship Between the European Union and its Member States. V: Herzog, Peter, Campbell, Christian & Gudrun Zagel (ur.): Smit and Herzog on the Law of the European Union. Newark – San Francisco, LexisNexis – Matthew Bender, 1–15.

Sarmiento, Daniel & Martijn Van Den Brink (2023): EU Competence and Investor Migration. V: Kochenov, Dimitry & Kristin Surak (ur.): Citizenship and Residence Sales: Rethinking the Boundaries of Belonging. Cambridge, Cambridge University Press, 183–106.

Shaw, Jo (2018): Citizenship for Sale: Could and Should the EU Intervene?. V: Bauböck, Rainer (ur.): Debating Transformations of National Citizenship. Cham, Springer, 61–64.

Sironi, Alice (2013): Nationality of Individuals in Public International Law a Functional Approach. V: Annoni, Alessandra & Serena Forlati (ur.): The Changing Role of Nationality in International Law. Abingdon, Routledge, 54.

Sklep Evropskega sveta iz Edinburga, Uradni list EU C 348, 31.12.1992, 1.

Sklepni predlogi C-135/08 – Sklepni predlogi generalnega pravobranilca Poiaresa Madura v zadevi C-135/08, *Rottmann*, ECLI:EU:C:2009:588

Sklepni predlogi C-181/23 – Sklepni predlogi generalnega pravobranilca Collinsa z dne 4. oktobra 2024 v zadevi C-181/23, *Komisija proti Malti*, ECLI:EU:C:2024:849

Sklepni predlogi C-769/22 – Sklepni predlogi generalne pravobranilke Čapeta z dne 5. junija 2025 v zadevi C-769/22, *Komisija proti Madžarski (Vrednote Unije)*, ECLI:EU:C:2025:408

Spieker, Luke Dimitrios & Ferdinand Weber (2025): Bonds Without Belonging? The Genuine Link in International, Union, and Nationality Law. Yearbook of European Law, 43, 1–39.

Spiro, Peter J. (2011): A New International Law of Citizenship. The American Journal of International Law, 105, 4, 694–746.

Spiro, Peter J. (2019): Nottebohm and 'Genuine Link': Anatomy of a Jurisprudential Illusion. Investment Migration Working Paper 2019/1. <https://investmentmigration.org/wp-content/uploads/2020/10/IMC-RP-2019-1-Peter-Spiro.pdf> (zadnji dostop: 2024-06-28).

T-115/94, Opel Austria GmbH v Council, ECLI:EU:T:1997:3.

Temple Lang, John (2003): Developments, Issues and New Remedies – The Duties of National Authorities and Courts under Article 10 EC Treaty. Fordham International Law Journal, 27, 6, 904–1939.

Transparency International (2018): European Getaway: Inside the Murky World of Golden Visas. https://www.transparency.org/en/publications/golden-visas_ (zadnji dostop: 2024-06-28).

Tratnik, Matjaž (2018): Pravo državljanstva. Ljubljana, Lexpera GV Založba.

Tratnik, Matjaž & Petra Weingerl (2025): State Autonomy Versus 'Genuine Links': *Nottebohm* and Beyond. V: Kochenov, Dimitry V., Sumption, Madeleine & Martijn Van Den Brink (ur.): Investment Migration in Europe and the World: Current Issues. Oxford, Hart Publishing, 119–141.

Van Den Brink, Martijn (2022a): Revising Citizenship within the European Union: Is a Genuine Link Requirement the Way Forward?. German Law Journal, 23, 1, 79–96.

Van Den Brink, Martijn (2022b): The Relationship Between National and EU Citizenship: What is it and What Should it be? V: Kostakopoulou, Dora & Daniel Thym (ur.): Research Handbook on European Union Citizenship Law and Policy. Cheltenham, Edward Elgar, 100–115.

Weiler, Joseph H. H. (2024): Who of the Two is Selling European Values? Verfassungsblog. <https://verfassungsblog.de/citizenship-for-sale/> (zadnji dostop: 2025-08-03).

Weingerl, Petra & Matjaž Tratnik (2019): Citizenship by Investment Programs from the Perspective of International and EU Law. *LeXonomica*, 11, 2, 95–126.

Weingerl, Petra & Matjaž Tratnik (2023): Relevant Links Investment Migration as an Expression of National Autonomy in Matters of Nationality. V: Kochenov, Dimitry & Kristin Surak (ur.): *Citizenship and Residence Sales, Rethinking the Boundaries of Belonging*. Cambridge, Cambridge University Press, 161–182.

Weis, Paul (1979): *Nationality and Statelessness in International Law*. London, Stevens and Sons.

Zakon o državljanstvu, Uradni list RS št. 40/17.
Združeni zadevi C-6/90 in C-9/90, Francovich, ECLI:EU:C:1991:428.